

УДК 32:37.014

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СВОБОД ДЕМОКРАТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Василь Климончук

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, 76025, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: klumonchuk@ukr.net*

Стаття присвячена методологічним аспектам дослідження проблем політичної освіти як чинника реалізації політичних свобод. Окреслено завдання політичної освіти у транзитних суспільствах, які обумовлені потребами засвоєння демократичних цінностей, формування політичної свободи у молодіжному середовищі і відображені у загальних вимогах до організації політико-освітнього процесу. Пропонується розрізнити певні етапи політичної освіти. Обґрунтовуються місце, роль, наслідки демократичної політичної освіти для становлення молодого Української держави.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянське суспільство, політична освіта, політична свобода, політичні цінності, правова освіта.

У державній системі освітньої політики політична освіта посідає одне із ключових місць. Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку.

В Україні, як і в тих країнах, що вирішують завдання модернізації, набуття свого місця в глобалізованому світі та його політикумі – тією мірою, якою це пов'язано з розбудовою освіти, - постає проблема освітньої політики [1, с.182]. З історією демократії, з процесом модернізації суспільства невіддільно пов'язана й історія політичної соціалізації і політичної освіти. Авторитарні стани держави доіндустріальної стадії розвитку не потребували політичної освіти народу, їх нормальне функціонування допускало повне відсторонення населення від політики. Досить було засвоїти традиції і норми свого стану для соціального спілкування простому народові і вищим верствам суспільства загалом. Люди здебільшого стихійно засвоювали елементарні правила і норми взаємостосунків підданих із державою. Звичаї, страх перед владою, а також церква підтримували лояльність громадян до держави, відтак не було потреби в спеціальних інститутах для політичної освіти населення. Проте індустріалізація і урбанізація суспільства, ускладнення його організації, розвиток комунікаційних систем, підвищення соціальної мобільності населення та інших факторів зробили недостатніми традиційні, обмежені за впливом на населення, сімейні, общинно-станові та церковні форми політичної соціалізації, призвели до їх ослаблення і навіть руйнування.

У суспільному розвитку поступово підвищувалася значимість державного регулювання економічних і соціальних процесів, помітно поширювалося коло політичних інтересів громадян. Уже наприкінці XVIII ст. починаючи від Великої

Французької революції, що проголосила рівноправність усіх громадян і визнання народу джерелом влади, у держав, що стали на шлях демократичного розвитку, чітко визначилася потреба в політичній орієнтації населення, навчанні його цивілізованим нормам взаємовідносин у питаннях, що порушують інтереси всього суспільства і вимагають обов'язкових для всіх рішень. У XIX-XX ст. підвищується суспільна значимість політичних знань, що остаточно сформувалися і діють як спеціалізовані інститути політичної освіти. В сучасних демократичних державах діяльність політичних інститутів ґрунтується на визнанні основних гуманістичних цінностей і насамперед свободи і гідності кожної особистості, її природних, невідчужених прав. Саме політична освіта допомагає кожному громадянину правильно усвідомити існуючий суспільний і політичний лад, своє місце і роль у державі, права та обов'язки. Головна мета політичної освіти – навчити людину однаково орієнтуватися в складній соціально-політичній обстановці, представляти і захищати свої інтереси, поважаючи інтереси і права інших людей, колективно вирішувати загальні проблеми. Політична освіта спрямована на формування в громадян поваги до демократичного порядку державних і суспільних інститутів, які забезпечують його, тому без твердого політичного порядку свобода окремої особи не може бути реальною.

Політична освіта та виховання молоді є основою підвищення її політичної активності. Для досягнення відповідного рівня цієї активності необхідне світосприйняття, сформоване згідно з принципами демократії, національної ідеї, а також особиста зацікавленість молоді людини в прогресивному розвитку суспільства, її участь у суспільно-політичній діяльності. Реалізація політичної освіти неможлива без вивчення стану політичних свобод як єдиного цілого і комплексного демократичного процесу сучасної України, так і країн розвиненої демократії.

Проблема дослідження сутності політичної свободи є актуальною виходячи з обставин науково-гносеологічного, онтологічного, культурно-історичного характеру. Можна однозначно стверджувати, що людська свобода є єдиним універсальним індикатором визначення стану, рівня, розвитку і передусім ефективності функціонування всієї системи суспільно-політичних відносин, влади, дії політичних інститутів, різного рівня норм, законів, функціональної придатності політичної системи, громадянських основ буття.

Уся історія існування людства – це не грандіозно раціональна реалізація цільових намірів та планів розбудови державних утворень, суспільств, систем політичної влади, регулятивних норм життя, це передусім пошуки реальних форм втілення людської свободи як мети буття, засобами досягнення якої з різною мірою ефективності ставали держави, типи й форми влад, соціальні інститути, закони, норми, дії, відносини. Саме з таких позицій необхідно аналізувати суспільні процеси в сучасній Україні. Відбувається переродження засобів досягнення різних форм людської свободи (політичних, економічних, соціальних, духовних, тощо) в абсолютно трансцендентні самоцілі, такі як влада, політичні інститути, сама держава, різні соціальні групи, історичні форми уявних спільнот. Відтак свобода перестає виконувати основні функції і стає підпорядкованою, другорядною, не актуальною, другорядною історично, життєво відтермінованою реальністю.

Дослідження політичної свободи має практичне значення, однак необхідно наголосити на її глибинно-теоретичній вартості, оскільки проблемою сучасної

політичної науки є визначення системозапочатковуючих основ, форм і способів політичного життя.

Попри те, що в сучасних гуманітарних науках наявна велика кількість досліджень проблеми свободи (Дж. Ролз, Г. Гьофе, П. Дюмон, Л. Штраус, І. Берлін, Р. Рорті, Е. Макінтайр, Е. Фром, Е. Гелнер, Х.-Г. Гадамер, Ф. Гайек, Е. Тоффлер, З. Бжнзінський, І. Валлерстайн, В. Іноземцев, Ю. Габермас, А. Тойнбі, Дж. Нельсон, Ф. Фукуяма, А. Тейт, В. Віндельбанд, А. Маслоу, Е. Трель, О. Мороз, Ю. Наєнко, А. Колодій, А. Карась, В. Денисенко, В. Речицький, С. Рябов, О. Кіндратець, А. Сіленко, Ф. Кирилук, В. Цвих, В. Бебик, О. Бабкіна, С. Чугунок, І. Варзар, О. Чемшит, В. Андрущенко, С. Вовканич, І. Кресіна, С. Наумкіна, В. Горбатенко, О. Панарін та ін.), в політології недостатньо розроблена ця проблематика, виходячи з головного – ідеї артикуляції свободи як мети реалізації всіх політичних процесів.

Політичні знання, вміння користуватися політичними свободами потрібні сьогодні будь-якій людині, незалежно від її професійної належності, віку та статі, оскільки, живучи в суспільстві, вона неминуче повинна взаємодіяти з іншими людьми та державами. Без володіння такими знаннями особистість ризикує стати розмінною монетою в політичній грі, перетворитися на об'єкт маніпулювання і поневолення з боку активніших у політичному відношенні сил. Ступінь цього ризику в нашому суспільстві достатньо високий, оскільки політичні процеси, які відбуваються в ньому, для сучасного покоління є новими і незвичними.

Сучасний стан країни наштовхує окремих дослідників політичного процесу на необхідність вивчення шляхів подолання ситуації, яка склалась. Підвищення рівня політичної культури, політичної свідомості громадян є ключем до вирішення найгостріших проблем як значної частини індивідів, так і самої держави, яка декларує своє прагнення стати демократичною, правовою та соціальною.

Сьогодні перед сучасною демократичною державою стоять складні та важливі завдання оптимізації просвітницької діяльності громадян. Це необхідно всьому суспільству для охорони його від деспотизму і тиранії, від антигуманних і економічно неефективних форм державної та громадської організації. Тому свідоме формування політичної культури як вміння спільного цивілізованого проживання людей у державі – завдання усього сучасного суспільства, важлива умова його благополуччя [2, с.70].

В останні роки перед українським суспільством особливої актуальності набуває проблема політичної освіти. В умовах політичної модернізації важливо освоювати політичний досвід демократичних держав, досліджувати особливості функціонування політичних систем, засобів впливу на них і адаптувати цей досвід до сучасного політичного життя України. Для забезпечення стійкого переходу до нового суспільного порядку, нового характеру взаємовідносин держави і громадянина необхідно, використовуючи засоби освіти, прищеплювати молодому поколінню повагу до державних символів своєї вітчизни, давати йому міцні знання з історії України, знайомити з принципами сучасного ефективного державного управління, сутністю політичної влади і політичних режимів, виборчих і партійних систем тощо.

Метою політичної освіти молоді є формування й поширення знань про те, що є спільним для усіх членів суспільства у їхньому розумінні справедливості, порядку, свободи, рівності, участі тощо. Політична освіта має виконувати функцію трансляції

новим поколінням оптимальних способів суспільної взаємодії, використовуючи світові здобутки та зберігаючи автентичні традиції української культури.

Важливим завданням політичної освіти є підвищення громадянської компетентності і відповідальності молоді. Використовуючи різні форми політосвіти (урок, дискусія тощо), необхідно культивувати фундаментальні цінності й принципи демократії, мотивувати до участі у розв'язанні значущих суспільно-політичних проблем. Завдяки засобам масової інформації молодь стає свідком дебатів із різних суспільно-політичних проблем, вироблення способів вирішення конфліктів.

Систему державної політичної освіти становлять шкільні та вузівські суспільно-політичні дисципліни, політичні програми державних теле- і радіокомпаній, відповідні розділи друкованих засобів масової інформації, контрольованих урядом. Емоційний компонент політичної освіти зводиться до формування певного ставлення до політичних об'єктів та явищ і пов'язаний з формуванням емоційних преференцій людей у політичній сфері. Дійовим засобом політичної освіти є різні ритуали: демократичний спосіб передачі влади, дебати, урочисті збори, вручення нагород, паради, демонстрації тощо. Вони покликані формувати в молодого покоління, з одного боку, національний патріотизм і політичну толерантність, а з іншого – критичне ставлення до нав'язування будь-яких точок зору. Усе це сприяє вихованню громадянськості молоді, введенню їх у політику.

У контексті європейської інтеграції основним завданням освітньої галузі є утвердження фундаментальних цінностей держав сталої демократії: парламентаризму, прав людини, свободи пересування, участі в управлінні державою тощо. Особливої вагомості ці проблеми набули після приєднання України до Болонського процесу. Це значно розширює демократичні засади освіти, відкриває для студентів можливість брати участь у виконанні широкомасштабних освітніх програм, зокрема таких, як „Історія Європарламенту”, „Етапи євроінтеграції”, „Європейський союз і вектори зовнішньої політики України” тощо. Болонський процес орієнтує вищі навчальні заклади на залучення студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів до формування зони європейської вищої освіти. Важливу роль відіграє студентське самоврядування, яке сприяє задоволенню молодіжних потреб, реалізації студентських інтересів, є середовищем спілкування і взаємодії молоді.

Однак, незважаючи на позитивні зрушення в дослідженні проблеми політичної освіти вітчизняною наукою, залишаються певні методологічні труднощі, пов'язані з неоднозначною інтерпретацією понять «політична» та «громадянська освіта», які по-різному визначають у країнах західної демократії. Зокрема, в американській інтерпретації поняття «громадянський» ширше, ніж «політичний», тоді як у німецькій інтерпретації – навпаки. Попри відмінність у тлумаченні понять основним завданням освітнього процесу залишається засвоєння політико-правових знань і навичок взаємодії, а також формування систем потреб і установок особистості, які б відповідали цінностям демократичного суспільства. Тому цілком закономірно окремі дослідники, зокрема І.В. Жадан, розглядають політичну освіту як складову громадянської освіти, засіб формування культури громадськості [2, с.91].

Демократична політична освіта ґрунтується на визначенні основних гуманістичних цінностей і насамперед свободи й гідності кожної особистості, її природних невід'ємних прав. Вона допомагає індивідові правильно оцінити

відповідний суспільний лад, усвідомити своє місце і роль у державі, права й обов'язки. Головна мета політичної освіти – навчити людину адекватно орієнтуватися в складному і суперечливому сучасному світі, представляти і захищати свої інтереси, поважаючи інтереси і права інших людей, спільно з іншими розв'язувати загальні проблеми.

Система політичної освіти включає три основні сфери : 1) політичну освіту дорослих, громадську освіту юнаків; 2) політичне навчання державних службовців і громадсько-політичних діячів; 3) академічне вивчення політики як предмета наукового пізнання.

Здійснювати політичну освіту означає навчати людей тому, що вони повинні знати, вміти як громадяни демократичної держави, маючи справу з владою, з її органами та іншими політичними інституціями, перебуваючи у компетентній взаємодії і відповідальній співпраці з ними.

Пропонується розрізняти такі вікові етапи політичної освіти: 1) дошкільне виховання й початкова освіта; 2) шкільна освіта; 3) вища і професійна освіта; 4) освіта дорослих.

Перший етап є початком соціалізації особистості, коли відбувається формування головних цінностей та установок людської поведінки, відчуття людської гідності, поваги до інших, культури толерантності, схильності до несилових способів розв'язання конфліктних ситуацій, почуття солідарності й готовність співпрацювати з іншими людьми. На *другому* етапі відбувається формування системи цінностей і настанов людської поведінки, коли дитина отримує систематичні, всеохоплюючі знання про влаштування суспільства, його інститути й керівні органи, про закони й правила, що визначають стосунки людей між собою та з владою, перебіг суспільних процесів, про права, свободи, привілеї та, з іншого боку, про відповідальність і обов'язки людини та держави, формує вміння, необхідні для життя в суспільстві. *Третій* етап - це розширення й поглиблення знань про права людини, осмислення філософських, культурних, юридичних і економічних передумов, формування громадянської позиції та суспільно-політичної орієнтації особистості. На *четвертому* етапі політична освіта покликана сприяти безперервній реадптації дорослої людини до змін, що відбуваються в суспільстві та її власному соціальному статусі [4, с.18].

Однак подальше погіршення економічної ситуації в країні та посилення інших кризових явищ може спричинити зростання політичної активності молоді. За цих умов існуюча політична система може виявитись неспроможною демократичними засобами долати надмірну або ж агресивну політичну активність, підґрунтям якої є певний стан ідеологічних пріоритетів серед молоді. Тому, вивчаючи проблеми вдосконалення системи політичної освіти, необхідно звернути увагу на з'ясування стану ідеологічних орієнтацій молоді, їх трансформацію та дослідження можливостей впливу на їх розвиток засобами політичної освіти.

Головним завданням наукових досліджень цієї галузі суспільного життя повинно стати доведення гіпотези про те, що в демократичному суспільстві політична освіта, на відміну від тоталітарної держави, де вона зводиться до впровадження в масову свідомість офіційної ідеології, повинна спиратися передусім на загальнолюдські цінності, ґрунтуватися на принципах деідеологізації, департизації і добровільності.

Оволодіння громадянами основами політичної науки і демократичної культури — одна з найважливіших умов успіху політичних і суспільних реформ в Україні та інших постсоціалістичних державах. Відомо, що будь-які соціальні зміни починаються передусім із свідомості людей. Особливо це важливо для студентської молоді, яка отримує фах політолога. У вирішенні зазначених питань саме вони виступають не тільки як об'єкт політичної освітянської діяльності, а й як один із провідних суб'єктів цього процесу.

Політичні знання і навички надто необхідні молодому поколінню, якому притаманні радикалізм суджень і дій, підвищена сприйнятливість до різних утопічних ідеологій та демагогічних закликів, чим і пояснюється актуальність таких досліджень. Саме такі дослідження повинні зробити внесок у розв'язання цілої низки методологічних проблем. Проте існують суттєві розбіжності як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних дослідників стосовно тлумачення фундаментальних понять «політична освіта», «громадянська освіта», «політична соціалізація» та їх співвідношення. Крім цього, вимагають уточнення завдання та зміст політико-освітнього процесу. Поряд із загальнонавчальними завданнями оволодіння політичними знаннями, досвідом взаємодії і узгодження політичних інтересів та формування системи потреб та принципів особистості необхідно обґрунтувати системні завдання політичної освіти з формування політичної культури молоді в умовах трансформації політичної системи [2, с.71].

Отже, важливою складовою державної молодіжної політики є політична освіта молоді і визначення політичних ідеалів, що впливають на її формування. Соціально-економічний стан суспільства, формування в молоді загальнонавчальних у світі моральних орієнтирів, зміна ціннісних орієнтацій сприяють вихованню в молоді поваги до своєї історії, країни, народу, культури та традицій, державних символів. Політичне виховання здійснюється через вплив сім'ї, школи, вищих навчальних закладів, громадських об'єднань, усього навколишнього середовища.

Залучення молоді до формування органів народовладдя, до розв'язання усіх державних та суспільних завдань, створення необхідних умов для формування політичної культури молоді, залучення їх до усіх форм політичного життя сприяють вихованню ідеалів свободи в молодіжному середовищі.

Вітчизняна політична освіта, враховуючи стан політичної культури громадян України, має бути спрямована на формування компетентної й відповідальної взаємодії, співпраці громадян з владою, на формування у них культури законності з урахуванням внутрішньої суперечності такої культури. Заняття з політичної освіти мають враховувати необхідність підвищення рівня відповідальності громадян та їхньої вимогливості, очікування відповідальності від політиків. Політична активність і участь громадян у розв'язанні суспільних проблем, ухваленні суспільних рішень та їх реалізації є очікуваним результатом політичної освіти, на формування якої і розвиток має бути спрямований її зміст. Так само важливо, враховуючи залишки тоталітарної культури, навчати тому, як зберігати власну автономію в стосунках з іншими людьми та державою, ефективно захищати власні інтереси, як відчувати й захищати власну свободу. В сучасному багатоманітному світі культура толерантності вже не просто ознака хороших манер і виховання, а умова виживання й збереження стабільності суспільства, успішності публічних заходів.

Очікуваним результатом демократичної політичної освіти в Україні має бути громадянин, якому властиві такі риси:

- цінування ідеалів свободи, рівності, справедливості;
- відчуття власної гідності й цінування прав;
- готовність дотримуватися чинних норм і законів;
- потреба в ефективній і стабільній політичній системі;
- здатність визначати проблеми суспільного життя, бажання і вміння вимагати їх розв'язання;
- вмотивованість і вміння впливати на владу.

Список використаної літератури:

1. *Іванов М.* Система політичної освіти молоді України : головні напрямки дослідження / М. Іванов // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2001. – Т.19. – С. 70–72.
2. *Жадан І.* Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді / І. В. Жадан // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2000. – Т.18. – С. 91–95.
3. Громадянське суспільство в сучасній Україні : специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. *Ф.М. Рудича*. – К. : Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.
4. *Рябов С.* До обґрунтування концепції політичної освіти в Україні / С. Г. Рябов // Політична освіта в Україні : проблеми та перспективи розвитку. – К., 2005. – С. 12–24.

*Стаття: надійшла до редколегії 11.05.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

**POLITICAL EDUCATION AS A MEANS OF POLITICAL FREEDOMS IN
MODERN DEMOCRATIC PROCESS IN UKRAINE**

Vasyl Klymonchuk

*Vasyl Stefanyk PreCarpathian National University
Shevchenko st., 57, Ivano-Frankivsk, 76025, Ukraine
e-mail: klumonchyk@ukr.net*

The article highlighted methodological aspects of the research of problems of the political education as a factor of the realization of political freedoms. The tasks of the political education in transit societies, which were caused by the need of implementation of democratic values and by the formation of the political freedom in the youth environment and predetermined by common demands to the organization of political-educational process, had been determined. To define certain stages of the

political education was proposed. The place and role of the research of the democratic political education for the development of the young Ukrainian state was explained.

Key words: civil education, civil society, political education, political values, legal education

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ СВОБОД ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Василий Климончук

*Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника
ул. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, 76025, Украина
e-mail: klumonchuk@ukr.net*

Статья посвящена методологическим аспектам исследования проблем политического образования как фактора реализации политических свобод. Определены задачи политического образования в транзитных обществах, которые обусловлены потребностями усвоения демократических ценностей, формирование политической свободы в молодежной среде и отражены в общих требованиях к организации политико-образовательного процесса. Предлагается различать определенные этапы политического образования. Обосновывается место, роль, последствия демократического политического образования для становления молодого Украинского государства.

Ключевые слова: гражданское образование, гражданское общество, политическое образование, политическая свобода, политические ценности, правовое образование.